

SÛFÎ MESLEĞİ'NİN TEŞEKKÜLÜ VE SÛFÎ İLE İ'TİLÂF MESLEKLERİNİN İHTİLÂF ETTİKLERİ TERCİH ÖRNEKLERİNE DAİR BİR İNCELEME

Hidayet AYAN*

ORCID: 0000-0001-6622-9834

Öz: Bu makalede Anadolu coğrafyasında ortaya çıkan ve kırâât eğitiminde istifade edilen mesleklerden biri olan Sûfî mesleği ve bu mesleğin tercihleri ele alınmıştır. Sûfî mesleğinin kurucusu olarak kabul edilen Ahmed es-Sûfî'nin hayatı, tesis etmiş olduğu mesleğin özellikleri ve bu meslekte tercih edilen kırâât vecihleri çalışmanın ana konusudur. Özellikle Sûfî mesleği ile İstanbul târikine mensup bir diğer meslek olan İ'tilâf mesleğinin tercihlerindeki farklılıklar seçilen örnekler üzerinden 'aşru's-suğrâ müfredatı dikkate alınarak incelenmiştir. Araştırma esnasında meslekler üzerine farklı veçhelerden yapılan çalışmalar tespit edilmiş, bu çalışmaların bazılarında ait içeriklerde mesleklere ait tercihlere ve tercih farklılıklarının mukayesesine pek yer verilmediği müşahede edilmiştir. Bu bağlamda çalışmanın temel amacı, Sûfî ve İ'tilâf meslekleri arasındaki tercih farklılıklarını seçilen örnekler üzerinden tespit etmek ve bunların arka planını ortaya koymaktır. Nitekim Sûfî mesleğine ait tercihlerin keyfiyeti incelenirken *eş-Şâtıbiyye* ve *ed-Dürre* temel kaynak olarak alınmış, buna ilaveten belirlenen örnekler Dâni'nin *et-Teysîr* ve İbnü'l-Cezerî'nin *Tahbîru't-Teysîr* adlı eserleri ve *eş-Şâtıbiyye*

* Öğr. Gör. Dr. Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat Anabilim Dalı, ayanhidayet@hotmail.com

DOI: <https://doi.org/10.53662/esamdergisi.1553783>

Araştırma Makalesi
Research Article

Geliş Tarihi: 20/09/2024
Kabul Tarihi: 28/10/2024

Atıf / Cite as: Ayan, H. (2024). Sûfî Mesleği'nin Teşekkülü ve Sûfî ile İ'tilâf Mesleklerinin İhtilaf Ettikleri Tercih Örneklerine Dair Bir İnceleme, *ESAM Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5 (2), 232-251.

üzerine yapılan çalışmalardan istifade edilerek incelenmiştir. Çalışmanın neticesinde İstanbul tarîki meslekleri arasındaki tercih farklılıklarının takdîm, te'hîr, kabul ve terkabilinden hususlarla alakalı olduğu tespit edilmiştir. Nitekim bu durum, bazen bir vechin terki veya kabulü veyahut belli sebeplere binaen her iki vechin kabul edilmesine ilaveten takdîm-te'hîr şeklinde bir sıralama yapılması formatında tezahür etmektedir. Çalışmada ele alınan بسطة örneğinde Sûfî mesleğinde icra edilen ص vechinin eş-Şâtibiyye ve *et-Teysîr* adlı eserlerin tarik muhtevasına mutabık olduğu görülmektedir. Makalede incelenen bir diğer örnek için İ'tilâf mesleğinde teshîl ve ibdâl vecihlerinden her ikisi de uygulanmaktayken Sûfî mesleğinde ibdâl vechi tercih edilmemektedir. Buna göre Sûfî mesleğinin buradaki icrasında eş-Şâtibiyye ve *ed-Dürre* tariklerinin muhtevası dikkate alınmış olmaktadır. Çalışmada incelenen örneklerde Sûfî mesleğinin İ'tilâf mesleğinden ayrıştığı tercihlerde yer yer diğer mesleklerle mutabık kaldığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Meslek, İ'tilâf Mesleği, Sûfî Mesleği, Tercih, Takdîm-Te'hîr.

THE ORGANIZATION OF THE ŞŪFĪ MASLAK AND A REVIEW OF THE EXAMPLES OF CONFLICTING PREFERENCES (TARJĪHS) BETWEEN THE ŞŪFĪ AND İ'TİLĀF MASLAKS

Abstract: This article examines the Şūfî maslak (methodology), one of the maslaks that emerged in Anatolia and is utilized in the science of qirā'āt education, and the preferences of this maslak. The life of Ahmad al-Şūfî, who is considered the founder of the Şūfî maslak, the characteristics of the maslak he established, and the science of qirā'āt styles preferred in this maslak are the main subjects of the study. In particular, the differences in the preferences of the Şūfî maslak and the İ'tilâf maslak, another maslak belonging to the Istanbul tarîq, were examined through selected examples, taking into account the al-'ashr al-şuğrâ curriculum. During the research, studies on maslaks from different perspectives were identified, and it was observed that the content of some of these studies did not include much of the maslaks' preferences and comparison of differences in preferences among maslaks. In this context, the main purpose of the study is to determine the preference differences between the Şūfî and İ'tilâf maslaks through selected examples and to reveal their background. In fact, while examining the quality of preferences belonging to the Şūfî maslak, *al-Shāṭibiyya* and *al-Durrah* were taken as the main sources, and in addition, the determined examples were examined by making use of the works of Dānī's *al-Taysîr* and Ibn al-Jazarī's *Tahbîr al-Taysîr*, and the studies on *al-Shāṭibiyya*. As a result of the study, it was determined that

the differences in preferences among the maslaks of the Istanbul ıarıq were related to issues such as taqdım, te'khır, acceptance, and abandonment. As a matter of fact, this situation sometimes manifests itself in the form of abandoning or accepting one wajh, or in addition to accepting both wajhs due to certain reasons, making a ranking in the form of taqdım-te'khır. For example, in the example of بسطة examined in the study, it is seen that the ص wajh performed in the şüfi maslak is in accordance with the content of the ıarıq of the works named *al-Shātibiyya* and *al-Taysır*. Another example examined in the article is that while both the tashıl and ibdāl wajhs are applied in the İ'tilāf maslak, the ibdāl wajh is not preferred in the şüfi maslak. Accordingly, the content of the *al-Shātibiyya* and *al-Durrah* ıuruq is taken into consideration in the practice of the şüfi maslak here. In the examples examined in the study, it is seen that the şüfi maslak differs from the İ'tilāf maslak and sometimes agrees with other maslaks in preferences.

Keywords: Maslak, Maslak of İ'tilāf, Maslak of şüfi, Preference (Tarjıh), Taqdım-Te'khır.

GİRİş

Osmanlı döneminde takip edilen metotlar, tabi olunan müfredat ve okutulan kitaplar çerçevesinde kırâât eğitiminde Anadolu coğrafyasına mahsus tarikler ortaya çıkmıştır. Bu tarikler Ahmed el-Mesyerî'ye nispet edilen İstanbul tariki ve Ali el-Mansûrî'nin kurduğu Mısır tarikidir. Osmanlı devletinin son dönemlerinde mezkûr tarikler bünyesinde kırâât alanında yetkin kabul edilen tercih sahibi kişilerin telif ve uygulamaları üzerinden meslekler oluşmaya başlamıştır.¹ Bu meslekler İstanbul tariki bünyesinde oluşan İ'tilāf ve şüfi meslekleri ile Mısır tarikine ait şeyh 'Atâullah ve Mutkîn meslekleridir (Tetik, 2002: 156-162).

Mesleklerin ayrışmasında önemli etkenlerden biri mensup oldukları tarikin azîmet veya ruhsat yönünü tercih etmeleridir. Bu açıdan değerlendirildiğinde Mutkîn ve İ'tilaf mesleklerinin azîmet, şüfi ve 'Atâullah mesleklerinin ise bağlı oldukları tarikin ruhsat yönünü tercih ettikleri görülmektedir (Akdemir, 2015: 117-128). Mesleklerin teşekkülü sonrasında kırâât tedrisatı bu dört meslek üzerinden yapılmakta iken zamanla azîmeti tercih eden meslekler kenarda kalmış kırâât eğitimi ruhsat üzere olan şüfi ve 'Atâullah meslekleri üzerinden günümüze kadar devam edegelmiştir. Bu durumun sebepleri arasında insanın fitratı gereği kolay olanı tercih etmesi, toplumda kırâât eğitimine gösterilen ehemmiyetin azalması ve talebelerin iaşe endişesi taşımaları zikredilebilir.

¹ Kurucularının hayat sürdükleri zaman dilimi dikkate alındığında mesleklerin teşekkül etme döneminin 18. yüzyıl olduğu görülmektedir.

Mutkîn mesleği kurucusu Kettânîzâde Muhammed Na‘îmî Efendî (ö. 1169/1755) ve İ’tilâf mesleğinin müessisi Yûsufefendîzâde ‘Abdullâh Hilmi Efendî’nin (ö. 1167/1753) kırâât tercihlerini içeren müstakil eserleri vardır. Ayrıca ‘Atâullah mesleğinin tercih ettiği vecihlere dair bu mesleğin takipçileri tarafından muhtelif telifler ortaya konulmuştur. Müelliflerinin tercihlerini kaynaklarına isnatla yansıtılmaları açısından değerlendirildiğinde bu eserlerin tahrîrât tarzında çalışmalar olduğu görülmektedir. Bu bağlamda meslekler kırâât vecihleri üzerinde terk-kabul, takdîm-te’hîr ameliyelerini icra etmeleri ve bunu yaparken yer yer ilgili vecihlerin kaynaklarına inmeleri sebebiyle Osmanlı döneminde oluşan tahrîrât ekolleri olarak kabul edilebilir (Pilgir, 2024: 244-248).

Günümüze kadar meslekler üzerine birtakım çalışmalar yapılmış veya kırâât alanında yazılan eserlerde meslekler konusu kısmen ele alınmıştır. Şu kadarı var ki, araştırmalarımız neticesinde Sûfî mesleği ile alakalı müstakil bir çalışmanın henüz yapılmadığı tespit edilmiştir. Bununla beraber son dönemlerde kırâât alanında çalışan araştırmacıların kırâât meslekleri üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Nitekim dört kırâât mesleğinin her biri üzerine hâlihazırda doktora çalışması yapılmaktadır. Makalenin konusu olan Sûfî mesleğiyle alakalı olarak ise Mustafa Doğan adlı araştırmacı Yalova Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslam Anabilim Dalı’nda “Kıraat Geleneğimizde İstanbul Tarîki - Ahmed es-Sûfî Mesleği: Usûl, Tercihler ve Ekollere Mukayese” konulu doktora çalışmasını devam ettirmektedir.

Çalışmada öncelikle Sûfî mesleğinin teşekkül ettiği dönemin siyasi ve ilmî yapısı kısaca tahlil edilmiş; özellikle kırâât ilminin mezkûr dönemdeki durumu incelenerek Sûfî mesleğinin ortaya çıktığı tarihsel zemin tespit edilmeye çalışılmıştır. Sonrasında ise Sûfî mesleği ile İstanbul tarîkinin diğer mesleği olan İ’tilâf mesleğinin tercihleri arasındaki farklar belirlenen dört örnek üzerinden ortaya konulmuştur. Sûfî mesleğine ait tercih örnekleri *eş-Şâtıbiyye* ve *ed-Dürre* gibi temel manzûm kaynaklar üzerinden ele alınmış, bunlara ilaveten Dâni’nin *et-Teysîr* ve İbnü’l-Cezerî’nin *Tahbîru’t-Teysîr* adlı teliflerine, *eş-Şâtıbiyye*’nin şerhlerine ve tahrîrât eserlerine müracaat edilerek incelenmiştir. Ayrıca tetkik edilen örneklerin diğer mesleklerdeki durumlarına da işaret edilmiştir.

1. AHMED ES-SÛFÎ’NİN HAYATI

1. 1. Yaşadığı Asır, İlmî ve Siyasi Muhit

Doğum tarihi ile ilgili kaynaklarda kesin bilgiye rastlanılamayan Ahmed es-Sûfî, 1162/1749 yılında vefat etmiştir (Süreyya, 1996: 166; Revnakoğlu, t.y.: 34).² Zikri

² Muhammed Emîn Efendî’nin (ö. 1859) *Umdetü’l- Hullân fi İdâhi Zübdeti’l- İrfân* isimli eserinin bir nüshasının kenar notunda Sûfî’nin vefat yılı 1172 olarak verilmiştir. (Emîn Efendî, t.y.: 117).

geçen tarih dikkate alındığında Sûfi'nin hayatı, Osmanlı Devleti'nde Lale Devri (1718-1730) padişahı olarak bilinen Sultan III. Ahmed (1703-1730), Sultan I. Mahmut (1730-1754), Sultan III. Osman (1754-1757) dönemlerine ve Sultan III. Mustafa'nın (1757-1774) padişahlık döneminin ilk senesine tekabül etmektedir (Yıldız, 1989: 115-165; Aksun, 1994: 302-418; Râsim, t.y.: 315-383).

Sultan III. Ahmed döneminde devlet eliyle organize edilen bir tercüme faaliyeti başlatılmış, İbrahim Müteferrika tarafından ilk matbaa kurulmuş, eser telif çalışmaları teşvik edilmiş, ilmî ve kültürel açıdan Osmanlı toplumunda önemli gelişmeler yaşanmıştır (Aydüz, 1997: 143). Sultan I. Mahmut çeşitli yatırımlar yapmak suretiyle ülkede matbaanın geliştirilmesine destek olmuş, İstanbul'un pek çok bölgesinde kütüphaneler ve medreseler inşa ettirmiştir. Sultan I. Mahmut tarafından yaptırılan kütüphanelerden Ayasofya, Fatih, Süleymaniye camilerinin müştemilatları içerisinde olanlar hususen öne çıkmaktadır. Yaptığı bu faaliyetlerle Sultan I. Mahmut, ülkenin ilmî ve fikrî açıdan kalkınmasına ciddi katkılar sağlamıştır. Ayrıca bu dönemde toplumda ilmî çalışmalar teşvik edilmiş ve bu alanda çalışma yapanlara hatırı sayılır destekler verilmiştir (Özcan, 2003: 352). Nitekim Sûfi ile muasır olan kırâât âlimi Yûsufendizâde'nin yirmi sekiz yılda tamamladığı *Sahîh-i Buhârî* şerhini Sultan I. Mahmut'a takdim etmesi ve kendisinin padişah tarafından taltif edilmesi bu durumun somut örneklerindedir (Tobay, 1991: 31). III. Osman, I. Mahmut döneminde yapımına başlanan Nuruosmaniye Camii Külliyesi ile yakından ilgilenerek inşaatı tamamlamıştır. Üç mektepli medrese, kütüphane, imaret gibi unsurlardan oluşan bu külliye, Osmanlı toplumunda ilmî ve kültürel hayatın gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır (Sarıcaoğlu, 2007: 458). III. Mustafa, huzur derslerine büyük önem vermiş ve bu derslerin devlet geleneği haline getirilerek Osmanlı'nın yıkılışına kadar devam ettirilmesini sağlamıştır. Huzur derslerini takrir eden ulemaya yakın alaka gösteren III. Mustafa (Beydilli, 2020: 282), sarayda muhtelif konularda ilmî münazaralar yaptırmıştır (Yıldız, 1989: 164).

Sûfi'nin yaşadığı devir, kırâât ilmi açısından da verimli bir dönemdir. Nitekim mezkûr dönemde Osmanlıda kırâât ilmi tedrisatı yoğun bir şekilde yapılmış ve bu alanda önemli âlimler yetişmiştir. Bu dönemin meşhur kırâât âlimleri arasında Ahmed es-Sûfi'nin yanında Saçaklızâde Muhammed el-Mar'aşî (ö. 1145/1732), Mustafa el-İzmîrî (ö. 1155/1742), Yûsufendizâde (Bursalı, t.y.: 471), Kettânîzâde Muhammed Na'îmî Efendî (Bursalı, t.y.: 331) ve Abdülfettâh el-Pâlûvî (ö. ?) (Akdemir, 1999: 41-44) gibi zatları zikretmek mümkündür. Bununla birlikte Mısır ve İstanbul tariklerinin meslekleri Sûfi'nin yaşadığı asırda teşekkül etmeye başlamıştır. Dolayısıyla Anadolu'daki kırâât tahrîrâtı edebiyatına dair birikimin bu devirde ortaya çıktığını ifade etmek mümkündür (Pilgir, 2024: 244-248). On sekizinci yüzyılda kırâât ilminin bu seviyede gelişme kaydetmesi önceki dönemlerde devlet eliyle Mısır'dan getirilen edâ

ehlinin³ ve onlardan kırâât ilmini ahzeden talebelerinin gayretli çalışmalarına dayanmaktadır.

İbnü'l-Cezerî ile Bursa'da başlayan ve Molla Gürânî döneminde İstanbul'da muhtelif darulkurrâlarda sürdürülen kırâât tedrisi, hicri onuncu asrın ortalarında Mısır'dan İstanbul'a davet edilen Ahmed el-Mesyerî'nin (ö. 1006/1597) burada başlattığı kırâât çalışmalarıyla ciddi bir mesafe kat etmiştir. Mesyerî, Eyüp Sultan Camii'nde Teysîr tarîki üzere kırâât okutmuş ve pek çok talebe yetiştirmiştir. Onun talebeleri Osmanlı Devleti'nin muhtelif şehirlerine dağılarak kırâât ilminin Anadolu coğrafyasında intişarına katkı sağlamışlardır. İlk dönemlerde İslambol tarîki⁴ olarak şöhret bulan bu tarik günümüzde İstanbul tarîki olarak bilinmektedir.⁵ Mezkûr tarihin usulleri üzere kırâât tedrisini devam ettiren iki meslek ortaya çıkmıştır. Bunlar; Yûsufefendizâde 'Abdullâh Hilmi Efendî'ye⁶ nispet edilen İ'tilâf mesleği ve Ahmed es-Sûfî'nin kurmuş olduğu Sûfî mesleği'dir (Emîn Efendî, t.y.: 214a; Yüksel, 1995: 298).

Mesyerî'den takriben bir asır sonra Köprülü Fazıl Mustafa Paşa'nın (ö. 1103/1691) davetiyle İstanbul'a gelen Alî el-Mansûrî (ö. 1134/1721) Çemberlitaş'ta bulunan Köprülü dâruhadîsinde, daha sonra Mısır tarîki olarak adlandırılacak olan usulle kırâât talimine başlamıştır (Gökdemir, 2018: 120). Nitekim kısa sürede kırâât ehli arasında kabul gören Mısır tarîki üzerinden iki meslek ortaya çıkmıştır. Bu mesleklerden birisi Kettânîzâde Muhammed Na'îmî Efendî'nin tesis etmiş olduğu mutkîn mesleğidir ki ismini kurucusunun *Mutkinü'r-rivâye* isimli eserinden almıştır. Diğeri ise Şeyh Atâullâh Efendî'ye (ö.1209/1794) nispet edilen 'Atâullah mesleğidir (Yüksel, 1995: 298).

³ Edâ ehli olarak zikredilen ve Mısır'dan Osmanlı topraklarına kırâât ilmi tedrisatı için davet edilen âlimler, Ahmed el-Mesyerî ve Ali el-Mansûrî'dir. Bunlardan Ahmed el-Mesyerî, sadrazam Sokullu Mehmet Paşa (ö. 987/1579) tarafından İstanbul'a davet edilerek Eyüp Sultan Camii'ne imam tayin edilmiş ve burada vefatına kadar kırâât dersleri vermiştir (Emîn Efendî, 2021: 36). Ali el-Mansûrî ise Köprülü Fâzıl Mustafa Paşanın daveti üzere payitahta gelmiş ve Sultan Ahmed Dârukkurrâsı'nda görev yapmıştır (Gökdemir, 2017: 113-148).

⁴ Hocazâde Ahmed Hilmi, İstanbul tarîki isminin duyulmaya başladığı dönemi şu cümlelerle ifade etmektedir: "Üstâd-ı müşârun ileyhî yetiştirdiği telâmîz memâlik-i Osmaniyye'nin her tarafına dağılarak tâlibîn-i ilm-i vücûh-ı kırâati müstefid etmişlerdir. 1000 tarihinden sonra işbu "tarîk-ı Teysîr", "tarîk-ı İslambol" namıyla iştihâr etmiştir." (Hocazâde, 1959: 7).

⁵ Osmanlı döneminde İstanbul tarihinin yoğun olarak okutulduğu mekânlar; Eyüp Sokullu Mehmed Paşa, Draman Tercüman Yunus Camii, Mustafa Ağa, Nuruosmaniye, Sâdî Çelebi, Sultan Ahmet ve Üsküdar Atik Vâlîde dârukkurrâlarıdır (Çollak, 2001: 207).

⁶ Yûsufefendizâde İstanbul tarihinin mesleklerinden biri olan İ'tilâf mesleğinin kurucusudur. O'nun *el-İ'tilâf fî vücûhi'l-ihtilâf* başta olmak üzere kırâât ilmi alanında pek çok eseri vardır (Öge, 2015: 64-72). Yûsufefendizâde aynı zamanda Buhârî üzerine yazdığı *Necâhu'l-Kârî li Şerhi Sahîhi'l-Buhârî* isimli şerh ile de tanınmaktadır (Tobay, 1991: 86-164).

1. 2. Hayatı

Sûfi Mesleğinin kurucusu olarak kabul edilen Ahmed es-Sûfi'nin hayatı hakkında kaynaklarda pek az bilgi yer almaktadır. Kendisinin Kastamonî (Hocazâde, 1959: 8) nisbesiyle anılmasından anlaşıldığı üzere o, Kastamonuludur.⁷ Bununla birlikte Sûfi'nin Kastamonu iliyle ilişkisine dair de pek bilgiye rastlanılamamıştır.⁸ Sûfi'nin yetiştiği ilmi muhit ve yaptığı görevler üzerinden bir değerlendirme yapıldığında onun uzun süre İstanbul'da yaşadığına dair çıkarımda bulunmak mümkündür.

Kırâât kaynaklarında isminin başında yer alan şeyh (Emîn Efendî, 2022: 38; Hocazâde, 1959: 8) ifadesinden ve es-Sûfi nisbesinden anlaşıldığı kadarıyla Ahmed es-Sûfi, kırâât ilmi yanında tasavvufla da ilgilenmiştir. Nakşî Tarikatı'na mensup olduğu bilinen Sûfi, Eyüp Sultan-Savaklar semtindeki Mustafa Paşa Dergâhı'nda şeyhlik görevinde bulunmuştur (Akakuş, 2015: 523). Nitekim Osmanlı döneminde bazı şeyhlerin kırâât ilmi ile iştigal ettikleri ve görevli oldukları tekkelerde kırâât tedrisatı yaptıkları bilinmektedir.⁹

Sûfi, İstanbul Aksaray Langa semtindeki Bostancıbaşı 'Abdullâh Ağa Camii'nde (Eyice, 1973: 138-143) imamlık görevinde bulunmuştur (Süreyya, 1996: 166). Yapı olarak günümüze ulaşmamış olan Bostancıbaşı Camii'nin Sultan Abdülaziz (1861-1876) döneminde gerçekleştirilen tramvay yolu yapımı çalışmaları esnasında Aksaray-Topkapı güzergâhı açılırken yıkılmış olma ihtimali yüksektir (Çolak, 2003: 178). 1162/1749 yılında vefat eden Sûfi'nin kabrinin bulunduğu yer ile alakalı kaynaklarda herhangi bir bilgi yer almamaktadır.

Sûfi, kırâât eğitimini Sultan Ahmet ve Fatih Camilerinde imamet görevi ifa eden ve Çelebi İmam olarak bilinen Mehmed Efendî'den (ö. 1144/1731-32) almıştır (Hıfzî,

⁷ Konuyla alakalı olarak 04 - 08 Kasım 2015 tarihleri arasında Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından Kastamonu'da organize edilen "Ahmed es-Sûfi'den Hafız Ömer Aköz'e Kastamonu Kurrâsı" konulu panelde tarafımızca Ahmed es-Sûfi hakkında şifahi bir bildiri sunulmuştur.

⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın "*Kastamonu Meşahiri*", Fazıl Çiftçi'nin "*Kastamonu Camileri Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserleri*" vb. Kastamonu tarihini ele alan ve burada yetişen ilim adamlarını konu edinen pek çok eser tarafımızca taranmış ancak bu eserlerde Ahmed es-Sûfi'ye ait herhangi bir bilgiye rastlanılamamıştır.

⁹ Kırâât ilminin tahsil edildiği mekânlar arasında tekkelerin müstemilatı içerisinde inşa edilen dârukkurrâlar da yer almaktadır. Bu tarz kurumlarda şeyhülkurrâlık görevini aynı zamanda kırâat âlimi de olan tekke şeyhi yürütmüş, talebeler ise ekseriyetle şeyhin müritleri olmuştur (Alemdar, 2003: 78). İstanbul Beykoz'da bulunan Şeyh 'Atâullah Tekkesi içerisinde kırâat eğitimi verilen tekkeler arasında öne çıkmaktadır (Tanman, 1991: 36-37; Gökdemir, 2021: 123).

t.y.: 3b).¹⁰ Reîsülkurrâlık görevinde de bulunmuş olan¹¹ Sûfî'nin bu görevi hangi dönemde ifa ettiği tam tespit edilemese de kendisinin Arabzâde Mehmed Emin Efendî'den (ö. 1171/1758) sonra reîsülkurrâ olarak tayin edilmiş olma ihtimali yüksektir (Akyüz, 2021: 145; Gökdemir, 2019: 108). Nitekim reîsülkurrâlık müessesesi Ahmed el-Mesyerî'nin talebelerinden Evliyâ Muhammed Efendî'den Çelebî İmam'a kadar iki koldan gelmiştir. Çelebî İmamdan sonra ise üç yol üzere devam etmiştir ki bunlardan birisi Ahmed es-Sûfî'dir (Tetik, 2002: 710). Dolayısıyla İstanbul Tarîki müessesisi Ahmet el-Mesyerî ile Sûfî Mesleği'nin kurucusu Ahmed es-Sûfî arasında üç kişi reîsülkurrâlık yapmıştır (Akdemir, 2015: 118). Sûfî'nin talebeleri arasında Ahıskalı Osman Efendi (ö. 1205/1778) ve Vidinli Hasan Efendi (ö. 1238/1822) zikredilebilir. Bu iki zat farklı zamanlarda reîsülkurrâlık görevini ifa etmişlerdir (Akyüz, 2021: 146-147).

2. SÛFÎ MESLEĞİ

Meslek sözcüğü, sözlükte “الطريق (yol)” anlamında kullanılmaktadır. “Onu yol olarak benimsedim.”¹² ifadesi ise meslek kavramının anlamını ortaya koyan bir emare olarak kabul edilebilir (Ferâhîdî, 2003: 267). Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde kaleme alınan eserlerde kullanılan meslek kavramı, ıstılahî olarak kırâât farklılıklarında takip edilen yöntem şeklinde de tanımlanabilir (Bostan, 2022: 227). Mezkûr kavram esasında kırâât ilmi açısından tarik kavramı ile aynı anlamı taşımaktadır. Bununla beraber kırâât ilminde birden fazla manayı kuşatacak şekilde tarik ıstılahından istifade edilmesi, tarik kavramının yerine meslek kavramının kullanılmasının saiklerinden biri olarak görülebilir (Pilgir, 2024: 247). Osmanlı döneminde kırâât ilmi tedrisatında istifade edilen iki temel usul olarak tanımlanabilecek olan İstanbul ve Mısır tariklerinin her biri için ikişer meslek söz konusudur. Bu meslekler, kırâât tedrisatı esnasında bazı vecihlerin okunup bazılarının terk edilmesi veya bunların takdîm-te'hîri esasına dayalı olarak bu ilmin mütehasısları tarafından ortaya konulan yollardır (Yüksel, 1995: 298; Pilgir, 2024: 247).

Ahmed es-Sûfî'ye ait olan ve Sûfî mesleğinin kırâât tercihlerini içeren bir esere henüz ulaşamamıştır. Bununla beraber diğer üç mesleğin tercihlerini ihtiva eden, gerek meslek sahibi gerekse meslek takipçileri tarafından kaleme alınan müstakil eserlerin var olduğu ve tedrisatın ağırlıklı olarak bu eserler üzerinden yapıldığı bilinmektedir. Sûfî mesleğinde kırâât tedrisatı, üzerinde bazı notların ve hatırlatmaların bulunduğu eğitimi

¹⁰ Reîsülkurrâ Abdurrahman Gürses Efendî'nin icazet silsilesinde Sûfî'nin Çelebi Mehmed Efendî sonrasında yer alması da bu iki şahıs arasında hoca talebe ilişkisi olduğunu ortaya koymaktadır (Demirci, 2013: 148).

¹¹ Kaynaklarda Sûfî için bazen reîsülkurrâ bazen de reîsü meşâyihî'l-kurrâ ifadesi kullanılmaktadır (Misvâkizâde, t.y.: 15a, 35b).

¹² سَلَكْتُهُ سُلُوكًا

pratik hale getiren, kürrâseler üzerinden yapılagelmiştir. Mezkûr mesleğin usul kaideleri ise umûmen şifahî olarak kısmen de bazı meslek mensuplarının şahsi notları üzerinden aktarılmıştır (Emîn Efendî, t.y.: 214b). Bununla beraber Sûfî mesleğinde takrîb tarîkinin bir kısım vecihlerinde Ali el-Mansûrî'nin *Tahrîru't-Turuk*'u ile Mustafa el-İzmîrî'nin *Bedâi'u'l-Burhân*'ından faydalanılmaktadır. Ayrıca seb'a ve 'aşere tariklerinin "merâtib-i erba'a" uygulamalarında Muhammed el-'Avfî'nin *el-Cevâhiru'l-Mükellele*'sine; "mertebeyn" uygulamalarında ise Muhammed en-Na'îmî'nin *Mütkinü'r-Rivâye*'sine yer yer başvurulmaktadır.¹³

Sûfî mesleği İstanbul tarîkinin ruhsat yönünü tercih etmiştir (Hocazâde, 1959: 8). Bu meslek üzere kırâât tedrisi yapanlar seb'a, 'aşere ve takrîb tariklerinde hem mertebeyni hem de merâtib-i erba'ayı uygulamıştır (Akdemir, 2015: 118). Sûfî mesleği, İ'tilâf mesleğine nazaran daha çok yaygınlaşmış olup hâlen kırâât tedrisatındaki yerini korumaktadır. Günümüzde Diyanet Eğitim Merkezleri'nin kırâât bölümlerinde İstanbul tarîki bu meslekle icra edilmekte olup mezkûr mesleğin son temsilcilerinden biri de merhum Abdurrahman Gürses'tir (Tetik, 2002: 710).¹⁴ Her ne kadar günümüz kırâât eğitiminde istifade edilmiyor olsa da Eyüp Camii ve Külliyesi'nde 1923 yılına kadar İstanbul tarîkinin bir diğer mesleği olan İ'tilâf mesleği üzere kırâât tedrisi yapıldığı bilinmektedir (Çollak, 2001: 207).

İki tarik arasında, bir kısım vecihlerin takdîm ve te'hîri veya ilgili tarikin bir mesleğinde ahzedilen kırâât vecihlerinin bir diğer meslekte terk edilmesi gibi bir takım farklılıkların olduğu bilinmektedir. Bunlar umumiyetle; iki sûrenin birbirine vaslı hâlinde ortaya çıkan vecihler, med, kasr, sıla, nakl, tahkîk, sekte ve benzeri usule ait konularla (Tetik, 2002: 710) ferşü'l-hurûfta gerçekleşen kırâât ihtilaflarının ahzi veya terki gibi meselelerdir. Dolayısıyla meslekler arasındaki farklılıklar takdîm-te'hîr ve kabul-terk kabilinden hususlarla alakalı olarak gerçekleşmektedir (Pilgir, 2024: 247-260).

3. İ'TİLÂF VE SÛFÎ MESLEKLERİNİN İHTİLÂF ETTİKLERİ TERCİHLER

İstanbul ve Mısır tariklerinin ikişer farklı meslekle temsil edildiği çalışmanın ilk bölümlerinde ifade edilmişti. Bu tariklerin meslek adı altında farklı kollara ayrılması, bunlarla yapılan eğitimde ahzin zaman zaman farklılaştığı anlamına gelmektedir. Bu

¹³ Bu bilgiler Muhammed Emîn Efendî'nin *Zuhrul-Erîb* isimli eserinin kenar notunda yer almaktadır (Emîn Efendî, t.y.: 214b; Bostan, 2022: 144-145).

¹⁴ Abdurrahman Gürses, 1979 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı İstanbul Haseki Eğitim Merkezi'nde açılan kırâât ilmi ('aşere, takrîb, tayyibe) kursunda İstanbul tarîki üzere eğitim veren hoca olarak göreve başlamıştır. Aynı dönemde Mehmet Rüşti Aşıkutlu ise Mısır tarîki usulüne göre burada ders okutmaktaydı (Altıkulaç, 1999: 309-310).

başlık altında İstanbul tarîkine mensup İ'tilâf ve Sûfî mesleklerinin tercihlerinde farklılık arz eden örneklerden dört tanesi 'aşru's-suğrâ müfredatı çerçevesinde ele alınacaktır.

3. 1. Âl-i İmrân Sûresi'nin 146. Ayeti

Âl-i İmrân sûresi'nin 146. ayetindeki وَكَائِنٌ kelimesi, Ebû Ca'fer kırââtinde وَكَائِنٌ şeklinde ve teshîl ile okunmaktadır (Kâdî, 2013: 117). Ayrıca teshîl edilen hemzeden önce gerçekleşen med; bu hemzenin dikkate alınması veya alınmaması sebebiyle kasr ve ziyâde medle icra edilmekte, nitekim teshîl yapılan hemze sebebiyle farklı tercihler ortaya çıkmaktadır (Emîn Efendî, 2022: 231). Buna sebep olan husus ise tahkîk ile okunmayan hemzenin med sebebi olarak görülüp görülmemesi meselesidir. Bu nedenle teshîl edilen hemzeye itimat etmeyenler kasr mertebesini, teshîl edilen hemzeye itimat edenler ise ziyâde meddi öngörmektedir. Bu çıkarımımızın sebebi ise kırâât ilminde dirayetin ortaya çıktığı birçok hususta asl'a veya ârıza itimad sebebiyle edâ ehli tarafından birden fazla vecihten her birinin ahzedilmesi veya bazı vecihlerin kendi tercihleri sebebiyle dışarıda bırakılmasıdır.¹⁵

Abdülfettâh el-Pâlûvî, yukarıda temas edilen kelimedeki ziyâde meddi tûl mertebesi ile takyîd etmektedir (Emîn Efendî, 2022, 231). Fakat tespit edilebildiği kadarıyla klasik kırâât literatürünün bir kısmında, Ebû Ca'fer kıraatinde وَكَائِنٌ kelimesinde icra edilen meddin mertebesine dair herhangi bir veriye ulaşılamamaktadır (Nîsâbûrî, 1985: 129; Nîsâbûrî, t.y.: 169; İbni Sivâr, 2005: 89; Kalânîsî, 2006: 145; Cezerî, 2018: 1258-1259; Cezerî, 2000: 326; Neşşâr, 2011: 246). Sonraki dönemlerde ise ilgili kelimedeki meddin mertebesinin veya miktarının tayin edildiği görülmektedir.¹⁶ Edâ ehli ise her ne kadar zikrolunan iki vechi de icra etmeye uygun bulup tatbik etse de yukarıda zikredilen sebeplerden dolayı bu iki vecihten birini diğerine mukaddem olarak tercih etmektedir. Meslekler özelinde bu durum farklılık arz etmektedir ki İ'tilâf mesleğinde gerek mertebeteyn gerekse merâtib-i erba'a ile yapılan icralarda mukaddem vecih, kasr olarak tatbik edilmekte iken Sûfî mesleğinde kasr vechi sadece merâtib-i erba'a ile yapılan icralarda mukaddem vecih olarak uygulanmaktadır (Emîn Efendî, 2022: 231).

Yukarıda zikredilen kelimenin Ebû Ca'fer kıraatindeki icrasında İ'tilâf ve Sûfî mesleklerinin takdîm-te'hîr uygulamalarında az da olsa farklılık söz konusudur (Emîn Efendî, 2022: 231). Yukarıda anlatılan kelimedeki mezkûr mesleklerin tercihlerindeki farklılıklarda amil olan husus her ne kadar belirtilmemişse de bu farklılıkların teshîl edilen hemzeye itimat edilmesi veya edilmemesinden kaynaklı olduğu anlaşılmaktadır.

¹⁵ Asl'a veya ârıza itimad örneği için bk. (Dânî, 2007: 505; Pilgir, 2022: 445-448).

¹⁶ Örnek için bk. (Emîn Efendî, 2022: 231; Kâdî, 2013: 117).

Sonuç olarak Ebû Ca'fer kıraatine nispetle وَكَائِن kelimesindeki uygulama, İ'tilâf mesleği kanalıyla mertebeteinde kasr vechi mukaddem, tavassut vechi ise muahhar vecihtir. Merâtib-i erba'a ile yapılan icralarda ise kasr vechi mukaddem iken fuveyka't-tavassut ise muahhar vecih olarak öne çıkmaktadır. Sûfi mesleğinde durum biraz daha farklıdır. Şöyle ki kasr vechi sadece merâtib-i erba'a ile yapılan icralarda mukaddem vecih, fuveyka't-tavassut ise muahhar vecih olarak tatbik edilmekte, mertebetein ile yapılan icralarda ise tavassut vechi mukaddem olarak tercih edilmektedir (Emîn Efendî, 2022: 231). Kasr dışındaki vechin tavassut ve fuveyka't-tavassut şeklinde farklı şekillerde tezahür etmesi ise ara mertebelerin olup olmamasıyla alakalı bir durumdur. Zikredilen bu mertebelerin miktarları ise beş elif ekolü (Pilgir, 2023: 45-47) vechesinden mertebeteinde kasr vechi bir elif, tavassut vechi üç elife; merâtib-i erba'ada ise kasr vechi bir elif, fuveyka't-tavassut iki elife tekabül etmektedir (Akdemir 2018: 21-29).

3. 2. A'râf Sûresi'nin 69. Ayeti

A'râf sûresi'nin 69. ayetindeki بِصَطَّة kelimesinde İbn Zekvân'a nispetle 'aşru's-suğrâ müfredatında iki vecih söz konusudur. Bunlardan biri ص, diğeri ise س veçhidir (Türkmen, 2023: 126). Bunlardan س vechi, Şâtıbî'nin *et-Teysir*'e yaptığı ziyadelerdendir (Şâtıbî, 2010: 41(515. Beyit); Pilgir, 2023: 713). Şöyle ki Dâni'nin *et-Teysir fi'l-kirâati's-seb'* adlı eserinde İbn Zekvân'ı temsil eden Ahfeş'tir (Cezerî, 2018: 479; Süveyd, 2007: 333; Abdüşşekûr, 2014, 9). İlgili kelime için Ahfeş tarîkine nispetle ise sadece ص vechi mevzubahistir (Cezerî, 2018: 2208-2209). Bununla birlikte kırâât literatüründe Ahfeş'in tarikleri arasında kendisine yer verilen 'Alî b. es-Sefr ve İbnü'l-Ehram'a س vechi isnad edilmektedir (Dâni, 2007: 917; Pilgir, 2021: 289). Dâni, konuyla alakalı olarak س vechine dair 'Alî b. es-Sefr ve İbnü'l-Ehram'a dair verdiği isnaddan, Ahfeş'in özel kitabı¹⁷ diye adlandırdığı kitapta Ahfeş'in imtina ettiğini söylemekte ve yine Ahfeş'in genel kitabı¹⁸ diye adlandırdığı kitabında ise sadece ص vechini zikrettiğini belirtmektedir (Dâni, 2007: 918).

İbnü'l-Cezerî, *Neşr* adlı eserinde *eş-Şâtibiyye* ve *et-Teysir* adlı eserlerin muhtevası için zaman zaman değerlendirmelerde bulunmakta, ilgili eserlerde müelliflerinin isnadına aykırı nakillerde bulunulduğunda ise usulünden, isnadından saptıkları manasına gelen farklı terkipler kullanmaktadır (Pilgir, 2023: 703-718). Daha önce A'râf sûresi'nin 69. ayetindeki بِصَطَّة kelimesinde ilgili kelimedeki س vechinin *et-Teysir*'in tarikleri vasıtasıyla gelmediği, Şâtıbî'nin ise *et-Teysir*'e mezkûr vechi ziyade ettiği anlatılmıştı. İbnü'l-Cezerî ise bu nedenle söz konusu vechin nakledilmesini anlamlı bulmamaktadır. Sonuç olarak Şâtıbî, konuyla alakalı olarak usulünden saptığı şeklinde bir eleştiriye maruz kalmaktadır (Cezerî, 2018: 2208-2209; Pilgir, 2023: 713-715).

¹⁷ في كتابه الخاص

¹⁸ في كتابه العام

Daha önce yukarıda A'râf sûresi'nin 69. ayetindeki *بصطة* kelimesinin İbn Zekvân'a nispeti noktasında genel bir çerçeve çizilmişti. Mesleklerin konuyla alakalı tutumu da kırâât literatüründeki eserlerde olduğu gibi farklılık göstermektedir. Nitekim mevzubahis kelimenin İ'tilâf mesleğine nispetle hem *ص* hem de *س* vechiyle okunduğu görülmekte ve mukaddem vecih olarak *س* vechine hükmedilmektedir. Ancak *بصطة* kelimesi, aynı ayetteki *وزادكم* kelimesiyle içtima ettiğinde başka bir ifadeyle aynı ayette bir arada bulunduğu tercih durumu ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki *س* vechiyle beraber *زادكم* kelimesinde sadece imâle vechi uygulanmakta iken *ص* vechiyle ise *زادكم* kelimesinde mukaddem vecih olarak imâle, muahhar vecih olarak ise feth vechi alınmaktadır. Sûfî mesleğinin de içinde bulunduğu diğer mesleklerde ise *ص* vechi ile hem imâle hem de feth ahzedilmekte, *س* vechi ise tercih edilmemektedir. Buna ilaveten İ'tilâf mesleğinde imâle vechi mukaddem iken diğer mesleklerde ise feth vechi mukaddemdir. Buna göre İ'tilâf mesleğinde *زادكم* kelimesinin imâlesi ve *س* vechi mukaddem iken diğer mesleklerde ise *زادكم* kelimesinin fethi ile *ص* vechi mukaddemdir (Emîn Efendî, 2022: 324-325). Sonuç olarak Sûfî mesleğinde icra edilen *ص* vechinin *eş-Şâtıbiyye* ve *et-Teysîr* adlı eserlerin tarik muhtevasına mutabık olduğu anlaşılmaktadır.

3. 3. Neml Sûresi'nin 36. Ayeti

Neml sûresi'nin 36. ayetindeki *آتَان* kelimesinin vakf hâlinde farklı uygulamalar vardır. Bu başlıkta 'aşru's-suğrâ programında Kâlûn, Ebû 'Amr ve Hafs'a nispetle icra edilen okuyuşlar ve mesleklerdeki durumu ele alınacaktır.

Şâtıbî, Neml sûresi'nin 36. ayetindeki *آتَان* kelimesinin vakf hâlindeki icrasına yönelik olarak şu ifadeleri kullanmaktadır:

وفي النمل آتاني ويفتح عن أولي. حمى وخلاف الوقف بين حلا علا

Yukarıdaki metinde altı çizili bölümde son üç kelimenin ilk harfleriyle Kâlûn ile Hafs rivayetleri ve Ebû 'Amr kıraatine, *آتَان* kelimesinin vakf hâlinde isbât ve hazf uygulamalarının ikisi de isnad edilmektedir. Fakat bunlardan hangisinin öncelendiğine dair bir ibare bulunmamaktadır (Şâtıbî, 2010: 35 (429. Beyit); Makdisî, t.y.: 310; Kâdî, t.y.: 279). Dâni de ilgili kelimenin vakf hâlinde Kâlûn, Hafs ve Ebû 'Amr için Şâtıbiyye'de geçen isbât ve hazf vecihlerini nakletmektedir (Dâni, 2007: 1447; Dâni, 2008: 399; İşbîlî, 2000: 174; Makdisî, t.y.: 310; Vâsîfî, 1998: 213).

آتَان kelimesinin vakf hâlindeki uygulamasında Ebû 'Amr, Kâlûn ve Hafs için iki vechin söz konusu olduğu daha önce ifade edilmişti. İlgili icranın mesleklerdeki durumuna gelince Sûfî'nin de içinde bulunduğu dört meslekte de her iki vecih de ahzedilmektedir. Fakat bunların öncelenmesi hususunda mesleklerin uygulamaları

farklıdır. Şöyle ki İ'tilâf mesleğinde hazf vechi mukaddem vecihken Sûfî ve diğeri mesleklerde ise isbât vechi mukaddem vecihtir. Muhammed Emîn Efendî ise bu vecihlerin illetine dair açıklamalarda bulunmaktadır. Nitekim o, hazf vechi için kelimenin resmü'l-mushaf yönünün; isbât vechi için ise kurrânın vasl hâlindeki okuyuşlarına itibar etmelerini gerekçe olarak göstermektedir (Emîn Efendî, 2022: 585). Sehâvî'nin de konuyla alakalı görüşleri, Muhammed Emîn Efendî'nin görüşüyle benzerlik arz etmektedir. Sehâvî, hazf vechinin illetini resmü'l-mushaf'a tabi olma, isbât vechininkini ise asla tabi olma şeklinde açıklamaktadır (Sehâvî, 2002: 599). Burada asla tabi olmakla kastedilen ise Muhammed Emîn Efendî'nin vasl hâlinde ilgili kelimenin fetha kıraatini dikkate aldığı görüşü olsa gerektir.

3. 4. Tevbe Sûresi'nin 12. Ayeti

Tevbe sûresi'nin 12. ayetinde geçen *أئمة* kelimesinde ikinci hemzenin telaffuzunda kırâât ricâli arasında ihtilaf bulunmaktadır (İbn Mihrân, t.y.: 225; Kalânîsî, 2006: 181; İbn Sivâr, 2005: 175-176; Cezerî, 2018: 1192-1198). Bu başlıkta sadece Nâfi', İbn Kesîr, Ebû 'Amr ve Ruveys'in hem kırâât literatüründeki hem de mesleklerdeki durumu ele alınacaktır.

İbn Mihrân, Tevbe sûresi'nin 12. ayetinde geçen *أئمة* kelimesi hakkında Nâfi', İbn Kesîr, Ebû 'Amr ve Ruveys'in de içinde bulunduğu ricâlin med yapmaksızın tek hemzeyle okunduğunu aktarmaktadır. Yine İbn Mihrân'ın ilgili örnek için *بهمزة واحدة غير ممدودة* ifadesini kullanmaktadır. Her ne kadar burada yâ harfine ibdâl vechi kapalı olarak zikredilse de burada hem ibdâl hem de teshîl vechine ihtimal söz konusudur (İbn Mihrân, t.y.: 225). Fakat Ebû Ca'fer iki hemzenin peş peşe bulunduğu durumlarda ikinci hemzeyi teshîl ile okuyarak ikisinin arasına fasıla olarak bir med harfi koymakta ve bu şekilde ilk hemzeden sonra med yapmış olmaktadır (Cezerî, 2018: 1198; 'Âşûr, 2016: 367). Buna rağmen İbn Mihrân, Ebû Ca'fer'i de teshîl yapanlar arasında mutlak olarak zikretmektedir. Bir diğeri husus ise *أئمة* kelimesinde İbn Mihrân'ın; Ya'kûb kıraatini teshîl yapanlar arasında takyid etmeksizin zikretmesidir (İbn Mihrân, t.y.: 225). Hâlbuki mezkûr kelimedede Ravh için hemzenin teshîli değıl, bilakis tahkîki söz konusudur (Cezerî, 2018: 1193; Zebîdî, 2003: 124-125).

Dânî, *et-Teyssîr* adlı eserinde *وياء مختلصة الكسرة من غير مد* ifadesiyle ilgili kelimedede Nâfi', İbn Kesîr ve Ebû 'Amr için ikinci hemzenin teshîline işaret etmiş olmalıdır (Dânî, 2008: 302). *و سهل سما وصفا وفي النحو أبدلا* ifadesiyle Nâfi', İbn Kesîr ve Ebû 'Amr'ın ikinci hemzeyi teshîl ile okuduğunu ifade etmekte iken bazı nahivcilerin ise ikinci hemzeyi halis bir *ي* harfiyle okuduğuna işaret etmektedir (Şâtîbî, 2010: 16 (199. beyit)). Fakat *سما أهل* olan Nâfi', İbn Kesîr ve Ebû 'Amr'dan vârid olması ihtimali düşünülduğünde ise bunun *eş-Şâtibiyye* tarîkiyle geldiğini söylemek mümkün değildir. Dolayısıyla böyle bir vecih dikkate alınmayacağı gibi bununla ahzetmek kırâât

sistematiği açısından da doğru değildir (Halîcî, 2007: 121; Kâdî, 2013: 125). Aynı şeyi Ruveys için de *ed-Dürre* tarîki bağlamında söylemek gerekir (Zebîdî, 2003: 124-125).

İ'tilâf mesleğinde yukarıda değerlendirilen teshîl ve ibdâl vecihlerinden her ikisi de uygulanmakta ve mukaddem vecih ise teshîl vechi olarak öne çıkmaktadır. Sûfî mesleğinin de içinde bulunduğu üç meslekte ise ibdâl vechi icra edilmemektedir. Buna göre İ'tilâf dışındaki mesleklerde *eş-Şâtibiyye* ve *ed-Dürre* tariklerinin muhtevası dikkate alınmış olmaktadır (Emîn Efendî, 2022: 358-359).

SONUÇ

Ahmed es-Sûfî, Osmanlıda kırâât ilminin revaçta olduğu bir dönem olan on sekizinci yüzyılda Anadolu'da yaşamış bir kırâât âlimidir. Kendisine kadar olan süreçte İstanbul ve Mısır tariklerinin teşekkülü tamamlanmış, onun döneminde mezkûr tarikler bünyesinde ortaya çıkan mesleklerin oluşum süreci başlamıştır. Bu meslekler İstanbul tarîkine ait Sûfî ve İ'tilaf meslekleri ile Mısır tarîki çatısı altında ortaya çıkan 'Atâullah ve Mutkîn meslekleridir. İlk dönemlerde bu dört mesleğin her birinin metodu üzere kırâât tedrisi yapılırken zamanla bunlardan mensup oldukları tarikin azîmet yönünü tercih eden İ'tilaf ve Mutkîn meslekleri kenarda kalmış, ruhsat üzere devam eden Sûfî ve 'Atâullah meslekleri ise günümüze kadar kırâât eğitimindeki yerini muhafaza etmiştir. Osmanlı coğrafyasına özel kırâât tedris metotları olarak kabul edilen bu meslekler; kırâât vecihleri üzerinde terk-kabul, takdîm-te'hîr gibi uygulamaları yapmaları ve vecihlerin kaynaklarına müracaat etmeleri gibi özellikleri dikkate alındığında birer tahrîrât ekolü olarak kabul edilebilir.

Araştırmanın neticesinde meslekler üzerine yapılan akademik çalışmaların nicelik ve nitelik açısından henüz yeterli seviyede olmadığı müşahede edilmiştir. Bunlarda genellikle mesleklerin teşekkül tarihi ve meslek ricâlinin hayatının ele alındığı, kısmen de olsa ilgili mesleğin usulüne yer verildiği görülmektedir. Alana dair yapılan bazı çalışmalarda sözü edilen mesleklerin usul uygulamaları ortaya konulmuş olsa da mesleklerin usul ve ferşe ait tercihlerinin mahiyetini mukayeseli bir şekilde inceleyen çalışmalar oldukça azdır. İ'tilaf, 'Atâullah ve Mutkîn mesleklerinin kırâât tercihlerini içeren müstakil teliflerin var olmasına karşın Sûfî mesleğinde tercih edilen vecihleri toplu halde ele alan bir eserin mevcut olmadığı bilinmektedir. Bu durum, Sûfî mesleğiyle alakalı çalışma yapmayı güçleştirmektedir. Netice olarak şunu ifade etmek gerekir ki mesleklere dair genel çalışmalarda kısmen yer verilmiş olsa de Sûfî mesleğiyle alakalı hususi bir çalışmaya rastlanılamamıştır.

Meslekler arasında muhtelif formatta farklılıkların mevcut olduğu çalışma neticesinde tespit edilmiştir. şöyle ki bazen bir mesleğin kabul edip uyguladığı vechi diğer meslek veya meslekler tercih etmemiş; bazen de bir vechi birden çok meslek tercih ettiği halde aralarında takdım ve te'hır farklılıkları ortaya çıkmıştır. Yani bir meslekte mukaddem vecih olarak kabul edilen uygulama bir diğerinde muahhar vecih olarak alınmıştır. Meslekler arasında göze çarpan bir diğer farklılık ise med mertebeleriyle alakalıdır. Nitekim iki meslek arasında ortak kabul gören bir vecih mertebeyn ve merâtib-i erba'a uygulamaları açısından takdım-te'hır farklılığı göstermektedir. Örneğin, Âl-i İmrân sûresi'nin 146. ayetindeki وَكَأَيِّنْ kelimesinde İ'tilâf mesleğinde hem mertebeyn hem merâtib-i erba'ada mukaddem vecih, kasr olarak uygulanmakta iken Sûfi mesleğinde kasr vechi sadece merâtib-i erba'a ile yapılan icralarda mukaddem vecih olarak kabul edilmektedir.

Sûfi mesleği icralarında genelde mervî vecihlerin dikkate alındığı tespit edilmiştir. Örneğin بسطة kelimesinde Sûfi mesleğinde icra edilen ص vechinin eş-Şâtıbiyye ve et-Teysır adlı eserlerin tarik muhtevasına mutabık olduğu görölmektedir. Makalede incelenen bir diğer örnek olan أئمة kelimesinde İ'tilâf mesleğinde teshıl ve ibdâl vecihlerinden her ikisi de uygulanmaktayken Sûfi mesleğinde ibdâl vechi icra edilmemektedir. Buna göre Sûfi mesleğinin buradaki icrasında eş-Şâtıbiyye ve ed-Dürre tariklerinin muhtevası dikkate alınmış olmaktadır. Çalışmada incelenen örneklerde Sûfi mesleğinin İ'tilâf mesleğinden ayrıştığı tercihlerde yer yer diğer mesleklerle mutabık kaldığı görölmektedir.

Kırâât farklılıklarının sebebinin belli olduğu bazı örneklerde mesleklerin farklı tercihlerde bulunmalarına neden olan amiller net olarak tespit edilememektedir. Kanaatimizce mesleklerin kırâât tercihlerini karşılaştırmalı olarak ele alan spesifik çalışmalar arttıkça bu mesleklerin metodolojileri daha net ortaya çıkacaktır.

Hakem Değerlendirmesi

Dış bağımsız

Yazarların Katkısı

Bu çalışmada yer alan tüm başlıklar tek yazara aittir.

ıkar atışması

Yazar çıkar atışması bildirmemiştir.

Finansal Destek

Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

KAYNAKÇA

‘Abdullâh Efendîzâde, M. E. (2021). ‘*Umdetü’l-hullân fi idâhi Zübdeti’l-‘irfân* (Cilt 1-2). Mehmet Çaba (Thk.), İstanbul: Haciveyiszade İlim ve Kültür Vakfı.

‘Abdullâh Efendîzâde, M. E. (t.y.). ‘*Umdetü’l-hullân fi idâhi Zübdeti’l-‘irfân*. İstanbul: Âsitâne.

‘Abdullâh Efendîzâde, M. E. (t.y.). *Zuhrul-Erîb fi İdâhul-Cem’i bi’t-Takrîb*. Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, İbrahim Efendî Bölümü, Nu: 11.

‘Abdüşşekûr, S. M. S. (2014). *Tahrîru’t-Teysîr*. b.y.: y.y.

‘Âşûr, E. bnt. M. (2016). *el-Usûlü’n-neyyirât fi’l-kırâât*. Riyad: Medâru’l-Vatan li’n-Neşr.

Akakuş, R. (2015). Kıraat İlminde İcazet Geleneği, Reisü’l-Kurrâ Makamının Kurumsallaşması ve İşlevi. *Tarihten Günümüze Kıraat İlmi: Uluslararası Kıraat Sempozyumu* içinde (s. 501-543). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Akdemir, M. A. (1999). *Hâmid b. Abdülfettâh el-Paluvî Hayatı, İlmî Şahsiyeti, Eserleri ve “Zübdetü’l-İrfân” Adlı Eserinin Metodolojik Tanıtımı ve Tahkiki*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalı, İstanbul.

Akdemir, M. A. (2015). *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.

Akdemir, M. A. (2018). Kıraat İlmi Eğitim-Öğretiminde Med Mertebeleri Ve Ölçüleri Bağlamında Oluşan Ekoller. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 45(45), 15-50.

Aksun, Z. N. (1994). *Osmanlı Tarihi* (Cilt 2). İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Akyüz, A. (2021) Osmanlı’dan Günümüze Reîsülkurrâlar. *Usul İslam Araştırmaları*, 36(36), 133-162. <https://doi.org/10.56361/usul.1018503>.

Alemdar, Y. (2003) *Osmanlı’da Dârulkurrâ Müessesesi ve Kırâat Eğitimi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalı, Ankara.

Altıkulaç, T. (1999) “Vefeyât”. *İslam Araştırmaları Dergisi*, 3, 309-310.

Aydüz, S. (1997). Lale Devrinde Yapılan İlmî Faaliyetler. *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 3, 143-170.

Beydilli, K. (2020). “III. Mustafa”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt 31, s. 282). Ankara: TDV Yayınları.

Bostan, O. (2022). *Ahmed er-Rüşdî ve Mürşidü't-Talebe Adlı Eserinin Kırâat İlmindeki Yeri*. Ankara: Fecr Yayınları.

Bostan, O. (2022). en-Neşr Merkezli Çalışmalar (Tahrîrât Örneği). *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 52, 207-234. <https://doi.org/10.17120/omuifd.1078721>

Bursalı, M. T. (t.y.). *Osmanlı Müellifleri* (Cilt 1). İstanbul: Meral Yayınevi.

Çolak, M. (2003). XX. Yüzyıl Başlarında İstanbul'da Trafik ve Tramvay. *Osmanlı Araştırmaları*, 22(22), 177-189.

Çollak, F. (2001). “Reisü'l-kurrâlık” Müessesesi ve Esâmî-i Kurrâ Defteri. B. Çetiner (Ed.), *Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları-IV (Kırâat İlmi ve Problemleri)* içinde (s. 179-240). İstanbul: Ensar Neşriyat.

Dânî, O. b. S. (2007). *Câmi'ü'l-beyân fi'l-kırâati's-seb'i'l-meşhûra*. 'A. 'A. et-Tahhân vd. (Thk.), Şarika [Birleşik Arap Emirlikleri]: Câmi'atü'ş-Şarika.

Dânî, O. b. S. (2008). *et-Teyisîr fi'l-kırâati's-seb'*. H. S. ed-Dâmin (Thk.), Şarika: Mektebetü's-Sahâbe, Ayn Şems: Mektebetü't-Tâbi'in.

Demirci, N. (2013). *Abdurrahman Gürses'in Kırâat İlmindeki Yeri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Kur'ân-ı Kerîm Okuma ve Kırâat Bilim Dalı, Rize.

Eyice, S. (1973). İstanbul'un Ortadan Kalkan Bazı Tarihi Eserleri. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 27, 133-178.

Ferâhîdî, H. b. A. (2003). *Kitâbü'l-'Ayn*. 'A. Hindâvî (Thk.), Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye.

Gökdemir, A. (2017). Ali b. Süleyman el Mansûrî ve Osmanlı İlim Dünyasına Katkıları. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 44(44), 113-148.

Gökdemir, A. (2018). *Ali b. Süleyman el-Mansûrî ve Meşhur Mısır Tarihi Kurrâları*. İstanbul: Ravza Yayınları.

Gökdemir, A. (2019) Osmanlı Kıraat Eğitiminde Tarikler, Meslekler ve Mesleklerin Temel Eserleri. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 13, 93-100.

Gökdemir, A. (2021). Osmanlı'nın Tarikat Şeyhi Kurrâları. Hasan Yerkazan (Ed.), *Osmanlı Dönemi İlmî Çalışmaları* içinde (s. 113-131). Ankara: Son Çağ Akademi.

Halicî, M. b. A. (2007). *Hallü'l-müşkilât ve tavidihu't-tahrîrât fi'l-kirâât*. Ö. b. A. el-Murâtî (Thk.), Riyad: Edvâ'u's-Selef.

Hıfzî, M. 'A. (t.y.). *el-Mecmâ' fi'l-kirâ'âti'l-erba'a*. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, Ali Üsküdarlı Bölümü, Nu: 57.

Hocazâde, A. H. (1959). *Ravzatü'l-Kurrâ ve Tarih-i Kur'an'ı Kerîm*. İstanbul: Türk Neşriyat Yurdu.

İbn Mihrân, A. b. H. en-Nîsâbü'rî. (1985). *el-Gâye fi'l-kirâ'âti'l-'aşr*. M. G. el-Cenbâz (Thk.), b.y: y.y.

İbn Mihrân, A. b. H. en-Nîsâbü'rî. (t.y.). *el-Mebsût fi'l-Kirâ'âti'l-'aşr*. S. H. Hâkimî (Thk.), Dimaşk: Mecme'u'l-Lügati'l-'Arabiyye.

İbn Sivâr, A. b. 'A. (2005). *el-Müstenîr fi'l-kirâ'âti'l-'aşer*, 'A. Emîn ed-Dudû (Thk.), Dubai: Dâru'l-Buhûs li'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye ve İhyâi't-Türâs.

İbn Şüreyh, M. el-İşbîlî (2000). *el-Kâfi fi'l-kirâ'âti's-seb'*. A. M. Abdüssemiş eş-Şâfiî (Thk.), Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

İbnü'l-Cezerî, Ş. M. b. 'A. b. Y. (2000). *Tahbîru't-Teysîr fi'l-kirâ'âti'l-'aşr*. A. M. M. el-Kudât (Thk.), Amman: Dâru'l-Furkân.

İbnü'l-Cezerî, Ş. M. b. 'A. b. Y. (2018). *Neşru'l-kirâ'âti'l-'aşr* (Cilt 1-2-4). E. R. Süveyd (Thk.), İstanbul: Dâru'l-Gavsânî li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, Lübnan: Dâru'l-Gavsânî li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye.

İbnü'l-Vecîh, A. b. A. el-Vâsîtî (1998). *el-Kenz fi'l-kirâ'âti'l-'aşr*. H. el-Hımsî (Thk.), Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

Kâdî, A. b. 'A. (2013). *el-İdâh li-metni'd-Dürra fi'l-kirâ'âti's-selâsi'l-mütemmim* li'l-kirâ'âti'l-'aşr. Mekke: el-Mektebetü'l-Esediyye.

Kâdî, A. b. 'A. (t.y.). *el-Vâfi fi şerhi's-Şâtibiyye fi'l-kirâ'âti's-seb'*. Ş. M. İsmâ'îl (Thk.), Kahire: Dâru'l-Mushaf.

Kalânisî, M. b. B. (2006). *Kitâbü'l-Kifayeti'l-kübrâ fi'l-kırââti'l-'aşr*. Cemâlüddîn Muhammed Şeref (Haz.). Tanta: Dâru's-Sahâbe li't-Türâs.

Makdisî, 'A. b. İ. (t.y.). *İbrâzü'l-me'ânî min Hirzi'l-emânî fi'l-kırââti's-seb'*. İ. 'A. 'Avad (Thk.), b.y.: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

Misvâkîzâde, M. E. (t.y.). *Mecmû'atü Kırâât 'ale't-Takrîb*. Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Dâru'l-Mesnevî Bölümü, Nu: 35.

Neşşâr, S. Ö. b. 'A. (2011). *el-Budûru'z-zâhira fi'l-kırââti'l-'aşri'l-mütevâtira* (Cilt 1). A. 'Î. el-Ma'sarâvî (Thk.), Dımaşk: Dâru'n-Nevâdir.

Öge, A. (2015). *18. Yüzyıl Osmanlı Âlimlerinden Yusuf Efendizâde'nin Kiraat İlmindeki Yeri*. Konya: Hüner Yayınevi.

Özcan, A. (2003) "I. Mahmud". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt 27, s. 352). Ankara: TDV Yayınları.

Pilgir, E. (2021). Hirzü'l-Emânî Bağlamında Ortaya Çıkan Tahrîrât Edebiyatı'nın Tespit ve Tahlili. *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 20(20), 277-297. <https://doi.org/10.51553/bozifder.961063>.

Pilgir, M. (2022). *Kiraat İlminde Med -Kiraat-ı Aşere'nin Ortak Meseleleri Bağlamında-*. Ankara: İlâhiyât Yayınları. <https://www.ilahiyatyayin.com/wp-content/uploads/2023/07/916-muhammed-plgr-ekitap-metin-02-1672298811.pdf>

Pilgir, M. (2023). İbnu'l-Cezerî'nin eş-Şâtıbiyye'nin Muhtevasına İlişkin Tahrîrât Uygulamaları: Neşr Bağlamında Bir İnceleme. *Hitit İlahiyat Dergisi*, 22(2), 702-722. <https://doi.org/10.14395/hid.1324594>.

Pilgir, M. (2023). Med Miktarlarının Takdirinde Kullanılan Ölçü Birimleri ve Bunlara Dair Farklı Yaklaşımların İncelenmesi. *Dergiabant*, 11/1, 45-59. <https://doi.org/10.33931/dergiabant.1258927>.

Pilgir, M. (2024). Muğni'l-Ḳurrâ' fi Şerhi Muhtâri'l-İkrâ' Özelinde 'Aṭâ'ullâh Mesleği'ne Ait Tercihlerin Mahiyeti. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 28(1), 242-263. <https://doi.org/10.18505/cuid.1421128>.

Râsim, A. (t.y.). *Osmanlı Tarihi* (Cilt 1). Mümin Çevik (Sad.). İstanbul: Üçdal Neşriyat.

Revnakoğlu, C. S. (t.y.). *İlm-i Kırâat Mensubları*. Süleymaniye Yama Eserler Kütüphanesi, Revnakoğlu Bölümü, Nu: 81.

Sarıcaoğlu, F. (2007). “III. Osman”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt 33, s. 458). Ankara: TDV Yayınları.

Sehâvî, ‘A. b. ‘A. (2002). *Fethu’l-vasîd fî şerhi’l-Kasîd* (Cilt 2). M. M. et-Tâhirî (Thk.), Riyad: Mektebetü’r-Rüşd.

Süreyya, M. (1996). *Sicill-i Osmânî* (Cilt 1). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Süveyd, E. R. (1428/2007). *es-Selâsilü’z-zehebiyye bi’l-esânîdi’n-Neşriyye min şüyühî ile’l-hadrati’n-nebeviyye*. Cidde: Dâru Nûri’l-Mektebât.

Şâtîbî, K. b. F. (2010). *Metnü’ş-Şâtibiyye: Hirzü’l-emânî ve vechü’t-tehânî fi’l-kırâati’s-seb’*. M. T. ez-Zu‘bî (Tsh.). Dimaşk: Dâru’l-Gavsânî li’d-Dirâsati’l-Kur’âniyye.

Tanman, M. B. (1991) “Atâ Efendi Tekkesi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt 4, s. 36-37). İstanbul: TDV Yayınları.

Tetik, N. (2002). Kırâat Eğitiminin Dünü, Bugünü, Yarını ve Kırâat Eğitiminde Meslekler. B. Çetiner (Ed.), *Kur’ân ve Tefsir Araştırmaları-IV (Kırâat İlmi ve Problemleri)* içinde (s. 147-168). İstanbul: Ensar Neşriyat.

Tetik, N. (2002). Osmanlı’da Kırâat İlmi ve Tedrîsi. *Türkler Ansiklopedisi* içinde (Cilt 11, s. 710). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

Tobay, A. (1991). *Yusuf Efendizâde Abdullah Hilmî ve Hadis Şerhçiliğindeki Yeri*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Hadis Bilim Dalı, İstanbul.

Türkmen, Ö. (2023). *el-Cevâhiru’l-mutenâsira fî ferşi hurûfi’l-kırâati’l-‘aşri’l-mütevâtira*. Beyrut: Dâru İbn Hazm.

Yıldız, H. D. (Ed.). (1989). *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*. (Cilt 11) İstanbul: Çağ Yayınları.

Yüksel, A. O. (1995). İbnü’l-Cezerî’nin Tayyibetü’n-Neşr’i ve Özellikleri³. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7(10), 298.

Zebîdî, O. b. Ö. (2003). *el-İdâh şerhu’l-İmâm ez-Zebîdî alâ metni’d-Dürra fi’l-kırâati’s-selâsi’l-mütemmime li’l-kırâati’l-‘aşr*. A. b. Mûsâ (Thk.), Tanta: Dâru’z-Ziyâ.